

τητα, δὲν ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς γνώσεως. Ἡ ἀξία της οὐδέποτε βαθμολογεῖται ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ κριτηρίου τῆς ἐπιστημονικῆς ἀκριβείας. Οὐδ' ἢ εὐεργετικότης τῆς ἐπιδράσεως αὐτῆς ρυθμίζεται ὑπ' αὐτοῦ. Ὅχι λοιπὸν μόνον τὸν λόγον ὑποστάσεως τῆς μεταφυσικῆς κοινωνιολογίας δὲν ἀμφισβητοῦμεν, ἀλλ' αὐτὴν ταύτην τὴν παρατήρησιν τοῦ *L. v. Wiesse* περὶ τῆς προώρου ἐμφανίσεως αὐτῆς ἀδυνατοῦμεν νὰ υἱοθετήσωμεν. Ἡ μεταφυσικὴ τῆς κοινωνίας ἔχει νὰ ἐκπληρώσῃ ἐξ ἴσου σοβαρὸν προσρισμὸν, ὡς καὶ ἡ ἐπιστήμη τῆς κοινωνίας. Εἰς τοῦτο ἄλλως τε συμφωνεῖ, παρὰ τὴν ἀνωτέρω μνημονευθεῖσαν παρατήρησίν του, καὶ ὁ *L. v. Wiesse*. Ἡ ἐξ ἐπόψεως ὁμῶς ἀποδόσεως ὑφισταμένη ριζικὴ διαφορὰ μεταξὺ μεταφυσικῆς καὶ ἐπιστημονικῆς κοινωνιολογίας εἶναι ἡ ἐξῆς: ἐν ᾧ ἡ ἐπιστημονικὴ κοινωνιολογία εἶναι κατ' ἀρχὴν ὠφέλιμος, ἡ μεταφυσικὴ κοινωνιολογία εἶναι ὠφέλιμος μόνον ἐφ' ὅσον αἱ ἀξίαι, αἱ ὁποῖαι σχηματίζουν τὸ προσδιορίζον αὐτὴν πλαίσιον, εἶναι ἀνώτεροι καὶ — ἐὰν ἐπιτρέπεται ἡ λέξις — «ἀληθέστεροι» τῆς πραγματικότητος, τὴν ὁποῖαν ἀγνοεῖ ἢ παραμερίζει. Τὴν συμβολὴν τοῦ ἐρευνητοῦ εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν κοινωνιολογίαν θὰ ἐκτιμήσωμεν ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ κριτηρίου τῆς ἀπλῆς ὀρθότητος τῶν πορισμάτων τῆς ἐρεύνης του, ἐν ᾧ τὴν ἐκτίμησιν τῆς συμβολῆς τοῦ μεταφυσικοῦ θὰ ἐξαρτήσωμεν ἐκ τοῦ βαθμοῦ τῆς οὐσιαστικότητος τῶν ἀξιῶν, αἵτινες ἐνέπνευσαν αὐτὸν εἰς τὰς συλλήψεις του.

Ἡ διάκρισις λοιπὸν τῶν καθ' αὐτὸ κοινωνιολογικῶν θεωριῶν ἀπὸ τῶν μεταφυσικῶν περὶ κοινωνίας διδασκαλιῶν δὲν βασίζεται ἐπὶ κριτηρίου ἀξιολογικοῦ. Ἡ διάκρισις αὕτη ἀπορρέει ἐξ ἀνάγκης αὐστηρῶς ἐπιστημονικῆς καὶ σημαίνει ἀπλὴν πιστοποίησιν γεγονότος.

23.—Ἦδη, πρὸς συμπλήρωσιν τῶν προταχθέντων τῆς ιστορικῆς καὶ κριτικῆς ἐρεύνης ἡμῶν εἰσαγωγικῶν παρατηρήσεων, ὑπολείπονται λέξεις τινὲς ἐπεξηγηματικαὶ τοῦ προγράμματος τῆς ἐργασίας ἡμῶν.

Εἶπομεν, ὅτι τὴν ἐρευναν τῶν μέχρι τῆς ἐμφανίσεως τοῦ *Tönnies* σημειωθεισῶν οἰονεὶ κοινωνιολογικῶν κατευθύνσεων θὰ ἐγκαινιάσωμεν διὰ τῆς παρατηρήσεως τῶν ἔργων τῶν *Comte*, *Spencer*, *Lorenz v. Stein* καὶ *Marx*. Διατὶ ὁμῶς ἀρχόμεθα τῆς ἐρεύνης ἡμῶν

ἀπὸ τοῦ *Comte* καὶ παραλείπομεν τόσους ἄλλους, οἱ ὅποιοι, ἔστω καὶ κατὰ τρόπον μὴ ἰδιάζοντα εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν κοινωνιολογίαν, ἠσχολήθησαν περὶ τὸ πρόβλημα τῆς κοινωνίας;

Παραλείποντες τοὺς πρὸ τοῦ *Comte* ἀσχοληθέντας περὶ τὸ πρόβλημα τῆς κοινωνίας φιλοσόφους, θεολόγους, νομοδιδασκάλους καὶ πολιτικούς, ἀκολουθοῦμεν τὸ παράδειγμα ἐκείνων, οἱ ὅποιοι θεωροῦν ἀρχομένην τὴν ἱστορίαν τῆς κοινωνιολογίας ἀπὸ τῆς ἐμφανίσεως τῶν συστηματικῶν περὶ κοινωνίας ἐρευνῶν. Οὐδεμία τῶν πρὸ τοῦ *Comte* σημειωθεισῶν ἐρευνῶν εἶχεν ὡς ἀποκλειστικὸν ἀντικείμενον αὐτῆς τὴν κοινωνίαν. Ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων βεβαίως χρόνων, τὸ πρόβλημα τῆς κοινωνίας, συγχεόμενον κατ' ἀρχὴν πρὸς τὸ πρόβλημα τῆς πολιτικῆς ὀργανώσεως αὐτῆς, εἶχε προσελκύσει τὸ ἐνδιαφέρον τῶν φιλοσόφων. Αὐτοὶ οὗτοι οἱ φιλόσοφοι τῆς Ἀνατολῆς, ἰδίᾳ οἱ Κινέζοι ἠθικοδιδάσκαλοι, εἶχον διαισθανθῆ τὴν πρακτικὴν κυρίως σοβαρότητα τοῦ προβλήματος αὐτοῦ. Κατὰ τὴν ἑλληνικὴν ἀρχαιότητα ἐμφανίζεται πρώτη ἡ ἠθικὴ περὶ πολιτείας διδασκαλία τοῦ *Πλάτωνος*. Ὁ μέγιστος τῶν φιλοσόφων τῆς ἀνθρωπότητος δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἀγνοήσῃ τὸ πρόβλημα τῆς πολιτικῆς ὀργανώσεως τῆς κοινωνίας. Ἡ «Πολιτεία» του ὁμῶς, παρὰ τὴν ἐν αὐτῇ ἐπιχειρουμένην χρήσιμον καὶ διὰ τὴν σημερινὴν ἀκόμη πολιτειολογίαν διάκρισιν τῶν πολιτευμάτων εἰς τιμοκρατίαν, ὀλιγαρχίαν, δημοκρατίαν καὶ τυραννίδα, δέον, ὡς ὀρθῶς τονίζει ὁ *W. Small*, νὰ θεωρηθῇ ὡς τὸ παράδειγμα τοῦ τί ἀκριβῶς δὲν εἶναι κοινωνιολογία¹. Τὸ αὐτὸ δέον νὰ λεχθῇ καὶ περὶ τῶν μετὰ τὸν *Πλάτωνα* ἀσχοληθέντων περὶ τὸ πρόβλημα τῆς πολιτικῆς ὀργανώσεως τῆς κοινωνίας φιλοσόφων. Ὁ Ἀριστοτέλης φέρεται ὑπὸ τινων ὡς ἐγκαινιάσας τὴν μέθοδον τῆς ἐπιστημονικῆς κοινωνιολογίας². Οἱ τοῦτο ὑποστηρίζοντες, παρασυρόμενοι ὑπὸ τοῦ *Comte*, ὅστις ἐκολακεύετο θεωρῶν τὸν Ἀριστοτέλην ὡς πρόδρομόν του, παραβλέπουν τὸ γεγονὸς, ὅτι ἡ σχέσις τοῦ Ἀριστοτέλους πρὸς τὸν *Comte* οὐδόλως συνιστᾷ σχέσιν τοῦ Ἑλληνος φιλοσόφου πρὸς τὴν ἐπιστημονικὴν κοι-

¹ *W. Small, Sociology and Plato's Republic, American Journal of Sociology, XXX, 5.* (Ἡ παραπομπὴ αὕτη ἀλήφθη ἐκ: *L. v. Wiesse, op. cit., c. 16*).

² Πρβλ. π. χ. *Carli, op. cit., c. 7.*

νωνιολογίαν. Ὅτι χαρακτηρίζει ἀπλῶς τὴν διδασκαλίαν τοῦ Ἀριστοτέλους εἶναι ὁ ἰσχυρισμὸς αὐτοῦ περὶ τοῦ ἀνθρώπου ὡς ζώου πολιτικοῦ, ἰσχυρισμὸς ὅστις, ὡς γνωστὸν, ἐχρησίμευσεν ὡς ὁρμητήριον τοῦ μετὰ ταῦτα ἀναπτυχθέντος μεταξὺ Στωϊκῶν καὶ Ἐπικουρείων πνευματικοῦ ἀνταγωνισμοῦ.

Ἄναλογος πρὸς τὸν χαρακτήρα τῶν κατευθύνσεων τῆς ἀρχαιότητος ὑπῆρξε καὶ ὁ χαρακτήρ τῶν κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους σημειωθείσων προσανατολισμῶν τοῦ πνεύματος. Οἱ ἐκλεκτότεροι τῶν μέχρι τῆς ἐμφάνισης τοῦ *Comte* ἀναδειχθέντων διανοουμένων ἔθιξαν τὸ πρόβλημα τῆς κοινωνίας. Οὐδεὶς ὅμως ἐξ αὐτῶν ἠσχολήθη περὶ αὐτὸ συστηματικῶς. Οἱ πλεῖστοι ἄλλως τε ἐξηκολούθησαν παραβλέποντες τὸ καθ' αὐτὸ πρόβλημα τῆς κοινωνίας χάριν τοῦ προβλήματος τῆς πολιτικῆς ὀργανώσεως αὐτῆς. Οὕτω π. γ. αἱ θεωρίαι τῶν *Machiavelli* καὶ *Bodin*, *Althusius* καὶ *Grotius*, *Hobbes* καὶ *Pufendorf*, ὡς καὶ τῶν πλείστων τὴν κατεύθυνσιν αὐτῶν ἀκολουθήσαντων διδασκάλων τοῦ Φυσικοῦ Δικαίου ἐνδιαφέρουν μᾶλλον τὴν πολιτειολογίαν παρὰ τὴν κοινωνιολογίαν. Καὶ οἱ περὶ τὴν φιλοσοφίαν τῆς ἱστορίας ἀσχοληθέντες διανοούμενοι, ἀπὸ τοῦ *Avgoustinu* καὶ τοῦ *Bossuet* μέχρι τῶν ἀπηλλαγμένων πάσης θεολογικῆς προκαταλήψεως *Vico* καὶ *Condorcet* δὲν προέβησαν εἰς τὴν συνειδητὴν διάκρισιν μεταξὺ κοινωνίας καὶ πολιτικῆς ὀργανώσεως αὐτῆς. Αὐτὸς οὗτος ὁ *Montesquieu* περιωρίσθη εἰς μελέτην τῶν πολιτειακῶν μορφῶν τῆς Δημοκρατίας, Μοναρχίας καὶ Δεσποτίας καὶ εἰς ἠθικὴν ἐκτίμησιν αὐτῶν, χωρὶς νὰ θίξῃ εἰδικῶς τὸ πρόβλημα τῆς κοινωνίας.

Ἡ πρώτη συνειδητὴ διάκρισις τῆς κοινωνίας ἀπὸ τῆς πολιτικῆς ὀργανώσεως αὐτῆς προῆλθεν ἐκ τῆς ἀρνήσεως τῶν ἀπολυταρχικῶν πολιτευμάτων. Ἡ αὐτόματος καὶ φυσικὴ ἀνάπτυξις τῆς οἰκονομικῆς ὀργανώσεως τῆς κοινωνίας ἐνέπνευσε τὴν περιφρόνησιν πρὸς τὴν τεχνιτὴν ὑπόστασιν τῆς πολιτικῆς ὀργανώσεως αὐτῆς. Ἡ περιφρόνησις αὕτη, ἂν καὶ ἐστρέφετο εἰδικῶς πρὸς τὰ ἀπολυταρχικὰ πολιτεύματα, καὶ δὴ οὐχὶ κατ' ἀρχὴν πρὸς πάντα, ὠδήγησεν εἰς τὴν διάκρισιν γενικῶς τοῦ κράτους ἀπὸ τῆς κοινωνίας. Οἱ πρῶτοι, οἵτινες ἐπεχείρησαν τὴν διάκρισιν αὐτήν, ὑπῆρξαν οἱ *Locke*, *Hume* καὶ *Rousseau*. Διὰ

τῶν Φυσιοκρατῶν μετεβιβάσθη αὕτη εἰς τὸν *Adam Smith*, ὅστις, θεωρῶν τὸν ἐλεύθερον ἀναγωνισμόν ὡς τὸν φυτικὸν σκοπὸν τῆς κοινωνίας καὶ βλέπων τὸ κράτος ἀντιτιθέμενον πρὸς αὐτόν, ἐβάσισε τὴν διδασκαλίαν του ἐπὶ τῆς πλήρους διακρίσεως μεταξὺ οἰκονομίας καὶ πολιτικῆς ὀργανώσεως τῆς κοινωνίας. Ὁ *William Godwin* καὶ μετὰ ταῦτα ὁ *St. Simon* προσέδωσαν εἰς τὴν περὶ διακρίσεως κράτους καὶ κοινωνίας θεωρίαν χαρακτῆρα καθαρῶς ἀναρχικόν.

Οὕτω πως ἐπετεύχθη ἡ χειραφέτησις τῆς ἐννοίας τῆς κοινωνίας ἀπὸ τῆς ἐννοίας τοῦ κράτους. Ἡ χειραφέτησις ὅμως αὕτη τοῦ ἀντικειμένου τῆς ἐπιστήμης ἡμῶν δὲν ὠδήγησεν εἰ μὴ ἀργότερον εἰς εἰδικὴν ἐπεξεργασίαν αὐτοῦ. Αἱ θεωρίαι τῶν ἀνωτέρω μνημονευθέντων διανοουμένων, ἐστερημέναι ἀμέσου σχέσεως πρὸς τὰ προβλήματα τῆς κοινωνιολογίας, δὲν πρόκειται νὰ καταστοῦν ἀντικείμενα ἰδιαιτέρας ἐρεύνης. Οὕτε αἱ περὶ κοινωνίας γινώμαι Γερμανῶν φιλοσόφων, ὡς οἱ *Kant* καὶ *Fichte*, εἶναι δυνατὸν νὰ ἀπασχολήσωσιν ἡμᾶς ἰδιαιτέρως. Τὸ ἀληθές εἶναι, ὅτι τόσον ὁ *Kant* ὅσον καὶ ὁ *Fichte* ἔθιξαν τὸ πρόβλημα περὶ τῆς σχέσεως μεταξὺ ἀνθρώπου καὶ κοινωνίας. Προέβησαν ὅμως οὗτοι εἰς συστηματικὴν ἐπεξεργασίαν αὐτοῦ; Ὁχι! Ἀμφότεροι περιωρίσθησαν εἰς μεγαλειώδη μὲν, ἀλλ' ἀπλᾶ σχεδιαγράμματα. Ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον δέον ἀπλῶς νὰ τονισθῇ, εἶναι ὅτι οἱ *Kant* καὶ *Fichte* προέβησαν εἰς διάκρισιν τοῦ κράτους ἀπὸ τῆς κοινωνίας τελειοτέραν ἐκείνης, εἰς ἣν εἶχον καταλήξει οἱ ἀντιπρόσωποι τῆς Δύσεως¹. Πρὸς τοῦτο συνέβαλεν ἀναντιρρήτως καὶ τὸ γεγονός, ὅτι οἱ Γερμανοὶ φιλόσοφοι — καὶ πρῶτος βεβαίως ὁ *Kant* — ἠρύσθησαν τὴν ιδέαν τῆς διακρίσεως οὐχὶ ἀπὸ τῶν φυσιοκρατῶν καὶ τοῦ *Smith*, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ *Rousseau*. Οὕτω πως ἡ ἐννοια τῆς κοινωνίας παρὰ *Kant* καὶ *Fichte* δὲν προσδιορίζεται ἀπλῶς ὑπὸ τοῦ χαρακτῆρος τῆς οἰκονομικῆς ὀργανώσεως. Τὸ οἰκονομικὸν ἄτομον τοῦ *Smith* ἀντικα-

¹ Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο δέον νὰ παρατηρηθῇ, ὅτι μεταξὺ τῶν πρώτων Γερμανῶν διανοουμένων, οἱ ὅποιοι προέβησαν εἰς τὴν διάκρισιν τοῦ κράτους ἀπὸ τῆς κοινωνίας ὑπῆρξαν καὶ οἱ *A. L. von Schlözer* (1735—1809), *Wilhelm von Humboldt* (1767—1835) καὶ *Lessing* (1729—1781). Πρὸς σχετικῶς: *Ernst Grünfeld*, *Lorenz von Stein und die Gesellschaftslehre*, Jena 1910, σ. 143.

θίσταται παρά *Kant* ὑπὸ τοῦ ἐλευθέρου ἀτόμου ἐν τῇ γενικωτάτῃ τῆς λέξεως ἐννοία καὶ ὁ οἰκονομικὸς συναγωνισμὸς ὑπὸ τοῦ πνευματικοῦ μᾶλλον ἀνταγωνισμοῦ¹. Παρὰ *Fichte* μάλιστα ὁ ἀνταγωνισμὸς οὗτος ἐμπανίζεται ὡς κατ' ἀρχὴν προωρισμένος νὰ ὀδηγῇ οὐχὶ πρὸς τὴν νίκην τοῦ ἰσχυροτέρου, νίκην, ἣτις ἀπετέλεσε τὸ σύμβολον τῆς ἠθικῆς τοῦ *Spinoza*, ἀλλὰ πρὸς τὴν νίκην τοῦ ἠθικῶς καὶ πνευματικῶς ἀνωτέρου, τοῦ καλλιτέρου².

Ταῦτα ἐν γενικαῖς γραμμαῖς περὶ πάντων ἐκείνων, τῶν ὁποίων αἰθεωρίαι δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ γίνουν ἀντικείμενα ἐιδικῆς ἀναπτύξεως. Ἐν συνδυασμῷ βεβαίως πρὸς τὰς ἐπιστημονικῶς στραφείσας περὶ τὸ πρόβλημα τῆς κοινωνίας θεωρίας θὰ γίνῃ ἐπανειλημμένως λόγος περὶ πολλῶν ἐξ αὐτῶν. Ἀνάγκη ἐιδικῆς ἐρεῦνης τῶν πρὸ τοῦ *Comte* (ἐν Γερμανίᾳ δὲ πρὸ τοῦ *L. v. Stein*) ἀναπτυχθεισῶν θεωριῶν θὰ παραστῇ μόνον κατ' ἐξαιρέσιν. Οὕτω π. χ., λόγῳ τῆς ἀμέσου ἐξαρτήσεως τοῦ *Comte* ἐκ τοῦ *St. Simon*, θὰ παραστῇ ἀνάγκη συντόμου μὲν, ἀλλ' ἐιδικῆς ἐξετάσεως καὶ τῶν θεωριῶν αὐτοῦ. Ἐπίσης, λόγῳ τῆς σπουδαιότητος ἐπιδράσεως, ἣν ἤσκησεν ὁ *Hegel* μὲν ἐπὶ τοὺς *L. v. Stein* καὶ *Marx*, ὁ ἀπὸ τοῦ *Herder* δὲ ὀρμηθεὶς ῥωμαντικὸς ἰδεαλισμὸς ἐπὶ μέγα τμῆμα τῆς νεωτέρας κοινωνιολογίας, ἰδίᾳ ἐπὶ τὸν πατέρα αὐτῆς *Ferdinand von Tönnies*, θὰ γίνῃ ἐιδικὸς λόγος τόσον περὶ τοῦ *Hegel*, ὅσον καὶ περὶ τοῦ *Schleiermacher* καὶ τῆς ἱστορικῆς σχολῆς τοῦ *Δικαίου*, ἰδίᾳ δὲ περὶ τοῦ *Savigny*.

¹ Ἠρβλ. σχετικῶς: *Immanuel Kant*, *Idee zu einer allgemeinen Geschichte in weltbürgerlicher Absicht*. Vierter und fünfter Satz.

² *J. G. Fichte*, *Einige Vorlesungen über die Bestimmung des Gelehrten*, ἐν: «*Werke*» I, Leipzig 1911, σ. 233 κ. ε.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ

Α'

Saint-Simon

24. — Ὁ *Claude Henry de Rouvray*, κόμης *de Saint-Simon*¹ ὑπῆρξεν ὁ πατὴρ τῆς Γαλλικῆς κοινωνιολογίας. Ἡ σημασία αὐτοῦ ἐν σχέσει πρὸς τὴν νέαν ἐπιστήμην θὰ ἦτο οἷα καὶ ἡ σημασία τῶν προηγηθέντων αὐτοῦ καὶ ἐκ προθέσεων καθαρῶς πολιτικῶν ὀρμηθέντων Γάλλων διανοουμένων, ἐὰν ἡ ἄμεσος ἐπίδρασις, ἣν ἤσκησεν οὗτος ἐπὶ τὴν διαμόρφωσιν (ἐν μέρει μάλιστα καὶ σύλληψιν) τοῦ συστήματος τοῦ μαθητοῦ του *Αὐγουστου Comte*, δὲν ἀπετέλει γεγονός σημαντικὸν διὰ τὴν γένεσιν τῆς κοινωνιολογίας.

Ἡ ἐμφάνισις τοῦ *St. Simon* ἀνήκει βεβαίως μᾶλλον εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν πολιτικῶν κοινωνικῶν δογμάτων (συγκεκριμένως: εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ σοσιαλισμοῦ) ἢ εἰς τὴν ἱστορίαν ἐπιστήμης τινός. Οὗτος ὑπῆρξεν ὁ πρῶτος μετὰ τὴν μεγάλην ἐπανάστασιν, εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ ἑποίου ἀνεγεννήθησαν αἱ μεταρρυθμιστικαὶ τάσεις τοῦ Γαλλικοῦ πνεύματος.

Αἱ θεωρίαι τοῦ *St. Simon* διέπονται—ὡς ἡὰ ἴδωμεν ἀμέσως κατωτέρω—ὑπὸ κατευθύνσεως καθαρῶς πολιτικῆς. Τοῦτο ἐπικυροῦται καὶ ὑπὸ τῶν ἀποτελεσμάτων, ἅτινα ἔσχεν ἡ θεωρητικὴ ἐμφάνισις αὐτοῦ.

¹ 1760—1825. Ἔργα τοῦ *St. Simon*: *Oeuvres de Saint-Simon et d'Enfantin*, Paris 1865—78. Τὰ κυριώτερα τῶν ἐν τῇ συλλογῇ ταύτῃ περιλαμβανομένων ἔργων του εἶναι τὰ ἐξῆς: *L'industrie*, τόμοι τέσσαρες, 1817—18, *L'organisateur*, 1819—20, *Du système industriel*, 1821—22, *Catéchisme des industriels*, 1823—24, *Nouveau Christianisme*, 1825.

Μετά τὸν θάνατον τοῦ *St. Simon* ἐδημιουργήθη ὑπὸ τῶν μαθητῶν του *Olinde Rodrigues, Bazard* καὶ *Enfantin* κινήσεις πολιτικοκοινωνική, τῆς ὁποίας σκοπὸς ἦτο ἡ πραγματοποίησις τῶν δογμάτων τοῦ διδασκάλου. Αὕτη — κατὰ τρόπον ἀνάλογον πρὸς τὰς σχεδὸν παραλλήλως πρὸς αὐτὴν δημιουργηθείσας κινήσεις τῶν ὁπαδῶν τοῦ *Fourier* καὶ τοῦ *Owen* — ἐνεφανίσθη ὑπὸ τῶν φορέων αὐτῆς ὡς ἀποβλέπουσα εἰς τὴν ἰδρυσιν νέας θρησκείας. Ὑπολογίζεται, ὅτι κατὰ τὴν περίοδον τῆς ἀκμῆς της, δηλαδὴ πρὸ τῆς ὑπὸ τοῦ *Enfantin* ἐπιχειρηθείσης καὶ διὰ τῆς ἀποσχίσεως τοῦ *Bazard* καταδικασθείσης μεταστροφῆς τῆς κατευθύνσεώς της¹, οἱ πιστοὶ εἶχον ἀνέλθει εἰς τὸν ἀριθμὸν τῶν τεσσαράκοντα χιλιάδων.

25.—Ὁ *St. Simon* ὠρμήθη εἰς τὴν διδασκαλίαν αὐτοῦ ἐκ τῆς ἀρχῆς, ὅτι ἡ γνῶσις πρέπει νὰ ὑψίσταται χάριν τῆς προγνώσεως καὶ ὅτι κατ' ἀκολουθίαν ἡ πολιτικὴ δέον νὰ προαχθῇ εἰς ἐπιστήμην διεπομένην ὑπὸ τῆς μεθόδου τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν². Ἡ ἀρχὴ αὕτη βασίζεται ἐπὶ τῆς θεωρίας, καθ' ἣν ἡ ἱστορία διέπεται ὑπὸ νομοτελείας ἀναλόγου πρὸς τὴν διέπυσαν τὴν φύσιν νομοτέλειαν, ἐπιτρεπομένης οὕτω τῆς προβλέψεως τοῦ μέλλοντος ἐπὶ τῇ βάσει τῶν δεδομένων τοῦ παρελθόντος. Ἡ πατρότης τῆς θεωρίας αὐτῆς δὲν ἀνήκει βεβαίως εἰς τὸν *St. Simon*. Αὕτη ἀνάγεται εἰς τρεῖς ἐκ τῶν ἀντιπροσωπευτικωτάτων καὶ ἐκλεκτοτάτων τύπων τοῦ δυτικοῦ πνεύματος, εἰς τὸν Ἰταλὸν *Giambattista Vico*, εἰς τὸν Ἀγγλον *Hume* καὶ εἰς τὸν Γάλλον *Condorcet*. Ἡ «*Scienza nuova*» τοῦ *Vico* ἀπετέλεσε τὴν πρώτην προσπάθειαν πρὸς ἐρμηνείαν τῆς ἱστορίας ἐπὶ τῇ βάσει τῆς «φυσικῆς» ἐξελίξεως αὐτῆς. Ὁρμηθεὶς ἐκ τῶν πιστοποιηθέντων

¹ Πρὸς. σχετικῶς: *Lorenz v. Stein*, *Geschichte der sozialen Bewegung*, München 1921. Zweiter Band, σ. 220 κ. ε. Ὡσαύτως: *Emile Durkheim*, *Le socialisme (Sa définition—Ses débuts—La doctrine Saint-Simonienne)*, Paris, 1928, σ. 345 κ. ε.

² Ἐκ τῆς ἀρχῆς ταύτης ἐμφανίζεται ὁ *St. Simon* ὁρμώμενος ἐν αὐτῷ τούτῳ τῷ πρώτῳ συγγράμματι αὐτοῦ «*Lettres d'un habitant de Genève à ses contemporains*». Πᾶσαι αἱ μετὰ ταῦτα δημοσιευθεῖσαι ἐργασίαι αὐτοῦ ἀποβλέπουσι εἰς τὴν θεμελίωσιν τῆς ἀρχῆς ταύτης. Πρὸς. σχετικῶς: *L. v. Stein*, *op. cit.*, II., σ. 137 κ. ε. — Ὡσαύτως: *Paul Barth*, *op. cit.*, σ. 104 κ. ε.

ὕπ' αὐτοῦ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν διαφόρων λαῶν κοινῶν γνωρισμάτων ἐξελίξεως, παρεδέχθη ὁ *Vico* τὴν ὑπαρξίν φυσικῆς νομοτελείας ἐν τῇ ἱστορικῇ διαδικασίᾳ. Οἱ *Hume* καὶ *Condorcet* προέβησαν καὶ εἰς τὴν συστηματικὴν ὑπαγωγὴν τῆς ἱστορίας ὑπὸ τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας, ἀναγνωρίζοντες καὶ εἰς τὴν πολιτικὴν τὸ δικαίωμα, ὅπως προβαίνη, ἐπὶ τῇ βάσει τῆς γνώσεως τοῦ παρελθόντος, εἰς τὴν θετικὴν πρόγνωσιν τοῦ μέλλοντος.

Συνεπῆς πρὸς τὰς κληροδοτηθείσας εἰς αὐτὸν ἀρχὰς τῶν *Vico*, *Hume* καὶ *Condorcet* προέβη ὁ *Saint-Simon* εἰς τὴν πλήρη μεταβολὴν τῶν πολιτικῶν προβλημάτων εἰς προβλήματα ἐπιστημονικῆς γνώσεως. Ἡ πολιτικὴ, κατὰ τὸν *Saint-Simon*, δεόν νὰ θεωρῆται ὡς ἡ ἐπιστήμη τῆς προσαρμογῆς τῆς βουλήσεως εἰς τὰ πορίσματα τῆς ἱστορικῆς γνώσεως. Ὁρθῶς παρατηρεῖ ὁ *Émile Durkheim*, ὅτι πρῶτος ὁ *St. Simon* ἐπεχείρησε νὰ δώσῃ ἐπιστημονικὴν μορφήν εἰς τὴν θεωρίαν ταύτην¹.

Οὕτω πως καθιερώθη ἡ ἀρχή, ἡ ὁποία, υἱοθετηθεῖσα — ὡς θὰ ἴδωμεν καὶ κατωτέρω — ὑπὸ τοῦ *Comte*, μετεβιβάσθη ὑπὸ τοῦ *Moses Hess* εἰς τὸν ἐξαιρέτως ἐπηρεασθέντα ὑπὸ τοῦ δυτικοῦ πνεύματος *Μαρξισμόν*². Ἐφ' ὅσον ἡ ἱστορικὴ διαδικασία ἀποτελεῖ τμῆμα τῆς φύσεως, ἡ πρόγνωσις τοῦ μέλλοντος ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς γνώσεως τοῦ παρελθόντος, ἡ βούλησις ὑποτάσσεται ὑπὸ τὴν ἐπιστημονικὴν γνῶσιν, ἡ δὲ πολιτικὴ δὲν εἶναι πλέον τέχνη καὶ δημιουργία, ἀλλὰ προσαρμογὴ τῆς εἰς παθητικότητα καταδεδικασμένης βουλήσεως εἰς τὰ πορίσματα τῆς γνώσεως. Αἱ ἀπόψεις αὗται διεξεδίκησαν ἤδη ἀπὸ τοῦ *St.-Simon* χαρακτῆρα ἐπιστημονικόν. Τὴν ἐπιστημονικότητα αὐτῶν ὑπεστήριξαν μετὰ ταῦτα ὁ *Comte* καὶ οἱ *Μαρξισταὶ* μετὰ θρησκευτικοῦ σχεδὸν φανατισμοῦ. Ὄταν πραγματευθῶμεν κατωτέρω περὶ τοῦ *Comte* καὶ τῶν *Μαρξιστῶν*, θὰ δοθῇ εἰς ἡμᾶς ἡ εὐκαιρία νὰ ἀντι-

¹ *Émile Durkheim*, op cit., σ. 140.

² Περὶ τῆς σχέσεως ἐπιστήμης καὶ πολιτικῆς παρὰ τῆ σοσιαλισμῶ καὶ περὶ τῆς ἐπιδράσεως, ἣν ἔσκησαν ἐπὶ τὴν διαμόρφωσιν τῆς σχέσεως ταύτης αἱ παλαιότεραι γαλλικαὶ ἰδίως θεωρίαι πρὸς, κυρίως *Werner Sombart*, *Der proletarische Sozialismus*, Erster Band, Jena 1924, σ. 298 κ. ε.

κρούσωμεν διεξοδικῶς καὶ ἐπὶ τῇ βάσει τῶν συστηματικώτερον ἐξευλιγμένων θεωριῶν τούτων τὰς περὶ ὧν ὁ λόγος ἀπόψεις.

26.— Αἱ ἱστορικαὶ ἔρευναι τοῦ *St.-Simon*, διὰ τῶν ὁποίων κυρίως ἐζήτησεν οὗτος νὰ καταδείξῃ τὴν ὀρθότητα τῆς περὶ φυσικοῖστορικῆς νομοτελείας θεωρίας του, δέον νὰ διακριθῶσιν ἀφ' ἐνός μὲν εἰς τὰς ἐρεῦνας, αἱ ὁποῖαι ἀναφέρονται εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν κοινωνικῶν τάξεων, ἀφ' ἑτέρου δὲ εἰς τὰς ἐρεῦνας, αἱ ὁποῖαι ἀναφέρονται εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ πνεύματος καὶ τῶν ιδεῶν.

Ὁ *St.-Simon* ὑπῆρξεν ὁ πρῶτος, ὅστις συνέγραψεν ἱστορίαν τῶν κοινωνικῶν τάξεων. Τὸν σχηματισμὸν καὶ τὴν ἐξέλιξιν αὐτῶν ἐξήρτησεν οὗτος ἐκ τῆς διαμορφώσεως τῶν παραγωγικῶν συνθηκῶν καὶ γενικῶς ἐκ τῆς οικονομικῆς ζωῆς. Δικαιοῦται τις ἄρα γε ἐξ αὐτοῦ νὰ συμπεράνῃ, ὅτι ὁ *St. Simon* ὠρμήθη ἐξ ἀντιλήψεων ἀναλόγων πρὸς ἐκείνας, ἐφ' ὧν ἐβασίσθη μετὰ ταῦτα ὁ ἱστορικὸς ὕλισμός;

Ὁ *St.-Simon* ἐξετίμησε—καὶ δὴ ἐν πολλοῖς κατὰ τρόπον ἐπιτυχῇ—τὴν ἐπίδρασιν, ἣν ἀσχεῖ ἐκάστοτε ἐπὶ τὴν πολιτικὴν καὶ τὴν διαμόρφωσιν τῶν κοινωνιῶν ὁ συντελεστής τῆς οικονομικῆς παραγωγῆς. Παραλλήλως ὅμως πρὸς τὴν ὑπαρξιν τοῦ οικονομικοῦ παράγοντος ἀνεγνώρισεν ὁ *St.-Simon* καὶ τὴν ὑπαρξιν τοῦ ιδεολογικοῦ παράγοντος. Παραλλήλως πρὸς τὴν ἱστορίαν τῶν κοινωνικῶν τάξεων ἠσχολήθη οὗτος καὶ περὶ τὴν ἱστορίαν τῶν ιδεῶν. Ἐπὶ τὴν πολιτικὴν καὶ τὴν διαμόρφωσιν τῶν κοινωνιῶν ἐπιδρῶν, κατὰ τὸν *St.-Simon*, οὐχὶ μόνον αἱ οικονομικαὶ συνθῆκαι, ἀλλὰ καὶ αἱ ἐκάστοτε ἐκδηλούμεναι ιδέαι. Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ὑπῆρξεν ὁ *St.-Simon* συνεπῆς πρὸς τὴν θεωρίαν τοῦ διδασκάλου του *Condorcet*, ὁ ὁποῖος, ἐξαρτήσας τὴν πρόοδον ἐκ τοῦ πνεύματος, ἀνήγαγε πάσας τὰς ἐν τῇ πολιτικῇ σημειουμένας πλάνας εἰς πλάνας φιλοσοφικάς ¹.

27.— Πρὸς καθορισμὸν τοῦ τρόπου, κατὰ τὸν ὁποῖον σχηματίζονται καὶ ἀναπτύσσονται αἱ κοινωνικαὶ τάξεις, ἐβασίσθη ὁ *St.-Simon* κυρίως ἐπὶ τῆς γαλλικῆς ἱστορίας. Παρακολουθήσας τὴν ἱστορικὴν ἐξέλιξιν τῶν κοινωνικῶν τάξεων ἐν Γαλλίᾳ ἀπὸ τῆς ἐποχῆς, καθ' ἣν

¹ Πρὸς. *Paul Barth*, op. cit., σ. 166, ὑποσ. 3.

υπέκυψαν οί Γαλάται εἰς τοὺς Φράγκους κατακτητάς, δημιουργηθείσης οὕτω τῆς πρώτης θεμελιώδους διακρίσεως μεταξύ τῶν Γαλατῶν ὡς δούλων καὶ τῶν Φράγκων ὡς κυρίων, περιγράφει οὗτος τὰς διαφορὰς φάσεις, ὑφ' ἃς ἐξεδηλώθησαν ἐκάστοτε αἱ μεταξύ αὐτῶν σχέσεις, καὶ καταλήγει εἰς τὴν ἐποχὴν, καθ' ἣν, ἐλευθερωθέντων πλέον τῶν δούλων καὶ ὑποταγέντων τῶν εὐγενῶν ὑπὸ τὸ ἀναπτυχθὲν σὺν τῷ χρόνῳ ἐνιαῖον μοναρχικὸν κέντρον, ἤρξατο, ὑπὸ τὴν ὠθησιν τῆς ἐμπορικῆς συναλλαγῆς, ἰσχυροποιουμένη καὶ διαφοροποιουμένη ἡ τάξις τῶν παραγωγικῶς ἐργαζομένων. Εἰς τὴν ἰσχυροποιηθεῖσαν αὐτὴν τάξιν, τὴν τάξιν τῶν «βιομηχάνων» (*des industriels*), ὀφείλεται, κατὰ τὸν *St.-Simon*, ἡ μεγάλη γαλλικὴ ἐπανάστασις. Τὸ βιομηχανικὸν σύστημα ἀποτελεῖ τὸ πολιτικὸν ἰδεῶδες τοῦ *St.-Simon*¹.

Ἡδὴ ἐρωτᾶται: ποίαν κοινωνικὴν τάξιν χαρακτηρίζει ὁ *St. Simon* ὡς τὴν τάξιν τῶν βιομηχάνων;— Ἐπὶ ἔτη πολλὰ ἡ ἐπιστημονικὴ συνειδήσις τοῦ *St. Simon* ἠγωνίζετο εἰς μάτην, ὅπως δώσῃ ὀρισμένην μορφήν εἰς τὴν ἔννοιαν τοῦ βιομηχάνου καὶ τοῦ βιομηχανικοῦ συστήματος. Ἡ μετ' αὐτὴν ταύτην τὴν πτώσιν τοῦ Ναπολέοντος δημιουργηθεῖσα ἐν Γαλλίᾳ κοινωνικὴ πραγματικότης δὲν εἶχεν ἀκόμη ἀπαλλαγῆ τῶν μορφῶν, καθ' ὧν εἶχε στραφῆ ἡ μεγάλη Γαλλικὴ ἐπανάστασις. Ἐπὶ τῆς βασιλείας Λουδοβίκου τοῦ ΙΗ' ὁ λαὸς ἠγωνίζετο ἀκόμη κατὰ τῶν εὐγενῶν καὶ τοῦ κλήρου. Ἡ διεκδικήσις τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων ἐνεφάνιζεν ἠνωμένους τοὺς ἀστούς μετὰ τῶν ἐργατῶν καὶ τοῦ ὄχλου, παρακωλύουσα οὕτω τὴν ἐκδήλωσιν τῆς ἀντιθέσεως, ἣτις ἤρξατο δημιουργουμένη μεταξύ κεφαλαίου καὶ ἐργασίας. Ἡ κατάστασις αὕτη δικαιολογεῖ τὴν σύγχυσιν, ἣτις ἐπὶ ἔτη πολλὰ ἐκράτησεν ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ *St. Simon*. Τῆς συγχύσεως ἕμως ταύτης ἦτο προωρισμένος νὰ ἀπαλλαγῆ ὁ Γάλλος διανοούμενος. Μετὰ πολλῶν ἐτῶν πνευματικῶς καὶ ἠθικῶς ἀγῶνας, κατώρθωσεν ὁ *St. Simon* νὰ προαχθῆ εἰς τὴν σκέψιν, ὅτι τὴν βάσιν

¹ Τὴν συσχέτισιν τῆς κοινωνικῆς ἱστορίας τῶν Γάλλων πρὸς τὰς θεωρίας αὐτοῦ ἐπεχείρησεν ὁ *St.-Simon* ἐν τῷ ἔργῳ αὐτοῦ: «*Catéchisme des Industriels*». Ἠρβλ. σχετικῶς: *L. v. Stein*, *op. cit.*, II, σ. 167, καὶ *Paul Barth.*, *op. cit.*, σ. 165 κ. ε.

τῆς κοινωνικῆς ὀργανώσεως ἀποτελοῦσιν οὐχὶ οἱ κυβερνητικοὶ καὶ συνταγματικοὶ τύποι, ἀλλ' αἱ κοινωνικαὶ συνθηκαὶ ¹. Ἡ σκέψις αὕτη ὠδήγησεν αὐτὸν εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἐν αὐτῇ ταύτῃ τῇ πολιτικῶς χειραφετηθείσῃ ὑπὸ τῆς Γαλλικῆς ἐπαναστάσεως τάξει τῆς κοινωνίας ὑφίσταται ἀντίθεσις μεταξὺ τῶν ἀπλῶς κατεχόντων καὶ τῶν ἐργαζομένων, δηλαδὴ τῶν καθ' αὐτὸ «βιομηχάνων» ². Αἱ λέξεις, δι' ὧν ἐγκαινιάζει ὁ *St. Simon* τὸ πρῶτον τῶν δύο τελευταίων συνθετικῶν ἔργων του, τὸ «*Catéchisme des Industriels*», δίδουν τὸν ὄρισμὸν τοῦ βιομηχάνου ὡς τοῦ παραγωγικῶς ἐργαζομένου ἀνθρώπου. Τὴν τάξιν τῶν βιομηχάνων, δηλαδὴ τῶν ἐργατῶν, ἐμφανίζει πλέον ὁ *St. Simon* ὡς ἀντιτιθεμένην πρὸς τὴν τάξιν τῶν ἀστῶν, ὧν τὴν φύσιν πρῶτος αὐτὸς κατώρθωσε νὰ διαγνώσῃ καὶ συλλάβῃ ἐπιστημονικῶς ³. Ὁ πολιτικὸς σκοπός, ὅστις ἐνέπνεεν αὐτὸν καὶ δι' οὗ ἐτάχθη οὗτος εἰς τὴν σειρὰν τῶν πρώτων φορέων σοσιαλιστικῶν ιδεῶν, συνίστατο εἰς τὴν ἀνόρθωσιν καὶ πλήρη κοινωνικὴν χειραφέτησιν τῆς τάξεως τῶν ἐργατῶν ⁴. Ἐν τῷ «βιομηχανικῷ συστήματι», τὸ ὁποῖον ἀπετέλεσε τὸ ιδεῶδες τοῦ *St. Simon*, θὰ ἐπραγματοποιεῖτο ἢ περὶ ἧς ὁ λόγος ἀνόρθωσις καὶ χειραφέτησις. Τοιοῦτοτρόπως ἐμφανίζεται ἡ «βιομηχανικὴ» ἰδεολογία τοῦ Γάλλου φιλοσόφου ὡς ἀντιτιθεμένη πρὸς τὴν «φιλελευθέραν» ἰδεολογίαν, ἧς κύριοι φορεῖς ὑπῆρξαν, κατ' αὐτόν, οἱ ἀστοὶ ⁵.

28.—Εἶπομεν ἤδη, ὅτι ὁ *St. Simon*, παραλλήλως πρὸς τὴν ἱστορίαν τῶν κοινωνικῶν τάξεων, συνέγραψε καὶ ἱστορίαν τῶν ἰδεολογικῶν κατευθύνσεων. Τὴν πολιτικὴν ἐπηρεάζουν, κατ' αὐτόν, οὐχὶ μόνον αἱ τὴν διαμόρφωσιν τῶν κοινωνικῶν τάξεων προσδιορίζουσαι οικονομικαὶ συνθηκαὶ, ἀλλὰ καὶ αἱ ἐκάστοτε ἀναπτυσσόμεναι καὶ ἐκδηλούμεναι ιδέαι. Περὶ τῆς ὑφισταμένης μεταξὺ οικονομικῶν συνθη-

¹ Πρὸς *Gottfried Salomon*, Vorwort zu: *L. v. Stein*, op. cit., Erster Band, σ. XXV.

² Πρὸς *L. v. Stein*, op. cit., II, σ. 168.

³ Πρὸς *L. v. Stein*, op. cit., II, σ. 171.

⁴ Πρὸς *L. v. Stein*, op. cit., II, σ. 169.

⁵ Πρὸς *L. v. Stein*, op. cit., II, σ. 168.

κῶν καὶ ιδεῶν σχέσεως δὲν ὁμιλεῖ ὁ *St. Simon* ῥητῶς. Ἡ ἔλλειψις συστηματικότητος, ἡ ὁποία χαρακτηρίζει τὸ ἔργον αὐτοῦ, ἐμποδίζει ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ νὰ διαγνώσωμεν τὴν περὶ τῆς σχέσεως αὐτῆς γνώμην του. Θεωρεῖ ἄρα γε οὗτος τὰς οικονομικὰς συνθήκας ἐπικρατεστέρας τῶν ιδεῶν ἢ τὰς ιδέας ἰσχυροτέρας τῶν οικονομικῶν συνθηκῶν; Εἶναι τελείως ἀδύνατον νὰ δοθῇ ἀπάντησις ἱκανοποιητικὴ εἰς τὸ ἀνωτέρω ἐρώτημα. Τοὺς ἰσχυρίζομένους, ὅτι ὁ *St. Simon* ἔκλινε μᾶλλον πρὸς τὸν οικονομικὸν ὕλισμόν, δύναται τις ἀποτελεσματικῶς νὰ ἀντικρούσῃ ἐπικαλούμενος τὴν ἐπανειλημμένως ἐξωτερικευθεῖσαν γνώμην αὐτοῦ, καθ' ἣν τὰ πολιτικὰ συστήματα βασιζονται πάντοτε καὶ δεόν νὰ βασίζωνται ἐπὶ φιλοσοφικῶν ἀρχῶν, ἰδίᾳ ἐπὶ τῆς ἠθικῆς¹. Πρὸς τὴν γνώμην του ἄλλως τε αὐτὴν συνδέεται καὶ ὁλόκληρος ἡ περὶ τῶν τριῶν σταδίων ἐξελιξέως θεωρία αὐτοῦ, τὴν ὁποίαν, ἀρυσθεὶς οὗτος ἐκ τῶν πορισμάτων τῆς ἐρεύνης ἄλλων προηγηθέντων αὐτοῦ διανοουμένων, ἰδίᾳ τοῦ *Turgot*, ἐκληροδότησε μετὰ ταῦτα εἰς τὸν συστηματικῶς πλέον ἀναπτύξαντα καὶ εἰς μεταφυσικὴν ἀρχὴν προαγαγόντα αὐτὴν *Aÿgouσιον Comte*.

Ἡ θεωρία τῶν τριῶν σταδίων ἐμφανίζεται παρὰ τῷ *St. Simon* ὡς πιστοποιήσις ἀπορρέουσα ἐκ τῆς ἐμπειρικῆς παρατηρήσεως τῆς ἱστορίας καὶ δὴ τῆς νεωτέρας ἱστορίας, δηλαδὴ τῆς ἀναπτυχθείσης ἀπὸ τῶν μέσων αἰώνων καὶ ἐντεῦθεν. Ἡ μᾶλλον : τὰ δύο πρῶτα τῶν πιστοποιηθέντων ὑπὸ τοῦ *St. Simon* σταδίων ἐξελιξέως τῆς νεωτέρας ἱστορίας ἐμφανίζονται ὡς πορίσματα ἐμπειρικῆς παρατηρήσεως. Τὸ τρίτον, ἀναφερόμενον εἰς τὸ μέλλον, δὲν ἀποτελεῖ πιστοποιήσιν, ἀλλ' εὐχὴν, δὲν ἀποτελεῖ τουτέστι συμπέρασμα ἐπιστημονικῆς ἐρεύνης, ἀλλὰ σκοπὸν πολιτικῆς κατευθύνσεως, ἰδεῶδες πολιτικόν. Τὰ δύο πρῶτα τῶν περὶ ὧν ὁ λόγος σταδίων εἶναι τὸ θεολογικὸν καὶ τὸ μεταφυσικόν. Πρὸς τὸ θεολογικὸν στάδιον ἀνταποκρίνεται τὸ φεουδαλικὸν πολιτικὸν καθεστῶς τῶν μέσων αἰώνων, τὸ ὁποῖον ὑπῆρξε, κατὰ τὸν *St. Simon*, ἔργον τοῦ κλήρου τῶν καθολικῶν. Πρὸς τὸ μεταφυσικὸν στάδιον (στάδιον μᾶλλον μεταβατικόν) ἐθεώρησεν ὁ *St. Si-*

¹ Πρβλ. καὶ *Paul Barth*, op. cit., σ. 167.